

Pamėgdžiojami ir atavistinė žiniasklaidos politikos kryptis: Lietuvos radijo ir televizijos atvejais

Jurgita Tilenius

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Žurnalistikos instituto doktorantė
Bernardinų g. 11, LT-01124, Vilnius
El. paštas: jurgita.matacinskaite@kf.stud.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje, vadovaujantis Karolio Jakubowicziaus išskiriamomis penkiomis teorinėmis pokomunistinės žiniasklaidos politikos kryptimis, nagrinėjami probleminiai Lietuvos radijo ir televizijos (nuo 1987 m. iki 1996 m., kai buvo priimtas Visuomenės informavimo įstatymas bei Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymas) pokyčiai žlugus sovietinei totalitarinei politinei sistemai. Subyrėjusi Sovietų Sąjunga atnešė didelių pokyčių visose visuomenės gyvenimo srityse. Jie patvirtino žiniasklaidos teorijoje įtvirtintą apibrėžtį, kad keičiantis politinei santvarkai neišvengiamai kinta ir iki tol egzistavusi žiniasklaidos sistema. Sovietmečiu valdžios įrankiu buvęs Lietuvos radijas ir televizija taip pat turėjo keistis. Pagrindinis straipsnio tikslas – išanalizuoti, kokią pokomunistinės žiniasklaidos politikos kryptį rinkosi Lietuvos radijas ir televizija žlugus sovietinei komunistinei sistemai.

Straipsnyje naudoti interviu, autorės atlikti su Domijonu Šniuku¹, kuris 1989 metų vasario 13 d. tapo Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos (LSSR) Valstybinio televizijos ir radijo (RTV) komiteto prie LSSR Ministrų tarybos pirmininku, o nuo 1990 metų kovo iki 1990 metų birželio 19 d. ėjo Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pareigas.

¹ Domijonas Šniukas, aut. pokalbis 2013 12 12, asm. archyvo įrašas.

Taip pat su Juozu Neverausku² – nuo 1982 metų minėto RTV komiteto pirmininko pavaduotoju, nuo 1995 metų sausio 17 d. iki 1996 metų gruodžio 13 d. laikinai ėjusių Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pareigas, su Dalia Kutraitė³, kuri nuo 1997 metų sausio 21 d. iki 1997 m. vasario 18 d. laikinai ėjo Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pareigas, su Algirdu Kaušpėdu⁴ – 1990 metų gegužę – 1993 metų sausį Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pavaduotoju televizijai ir su Nerijum Maliukevičiumi⁵ – 1989 metų – 1992 metų Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pavaduotoju radijui.

Reikšminiai žodžiai: pokomunistinė žiniasklaida, visuomeninis radijas ir televizija, keturios spaudos teorijos, žiniasklaidos politikos kryptys.

Įvadas

Lietuvos visuomenė, kaip ir kiti Rytų ir Vidurio Europos gyventojai, tikėjosi, kad, žlugus sovietinei komunistinei politikos sistemai, kiekvienas pilietis turės teisę pasakyti savo nuomonę ir bus išklaustas. Atkūrus Nepriklausomybę, daugybė reiškinių įgijo visai kitą prasmę ir paskirtį – tai, kas sovietmečiu buvo valstybės ir Komunistų partijos, paskelbus Nepriklausomybę tapo visuomeninės paskirties arba buvo privatizuojami.

Žiniasklaida yra viena svarbiausių visuomenės komunikacijos priemonių. Todėl, keičiantis politikai, keitėsi ir visa Lietuvos žiniasklaidos sistema: radijas ir televizija, spauda ir visa Lietuvos periodika (Uselienė, 2004). Siekiant suprasti, kaip tai vyko, pirmiausia vertėtų apžvelgti bendrąsias Lietuvos žiniasklaidos pokyčių tendencijas.

² Juozas Neverauskas, aut. pokalbis 2014 05 15, asm. archyvo įrašas.

³ Dalia Kutraitė, aut. pokalbis 2014 04 30, asm. archyvo įrašas.

⁴ Algirdas Kaušpėdas, aut. pokalbis 2015 04 16, asm. archyvo įrašas.

⁵ Nerijus Maliukevičius, aut. pokalbis 2016 09 23, asm. archyvo įrašas.

Pirmieji pokyčiai pokomunistinėje Lietuvos žiniasklaidoje

Vieni pirmųjų pokyčių, kurie įvyko pokomunistinėje Lietuvos žiniasklaidoje, buvo privačių komercinių radijo stočių steigimas dar iki Lietuvai atkuriant Nepriklausomybę. Sovietmečiu monopolį turėjęs Lietuvos radijas jį prarado 1989 m. gruodžio 31 d., nes tądien radijo rinkoje atsirado komercinis radijas M-1. Netrukus įkurta ir dar viena komercinė radijo stotis „Radiocentras“. Tačiau klausomiausia radijo stotis liko valstybinis Lietuvos radijas, kuris, tvyrant labai neapibrėžtai politinei situacijai šalyje, 1990 m. pradėjo visą parą transliuoti Lietuvos radijo pirmąją programą.

1990 m. kovo 11-ąją paskelbus Nepriklausomybę, netrukus Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nusprendė Valstybinę televizijos ir radijo komitetą atskirti nuo SSRS Valstybinio televizijos ir radijo komiteto ir jį pertvarkė – įkūrė Lietuvos Respublikos Seimui pavaldžią įstaigą Lietuvos radiją ir televiziją (LRT). Prasidėjo Lietuvos radijo ir televizijos kismas, trunkantis iki šiol.

1991 m. sausio 13 d. sovietų armijos ir KGB padaliniai šturmavo ir užėmė Lietuvos radijo ir televizijos pastatus Konarskio gatvėje, okupavo radijo siųstuvus Viršuliškėse bei televizijos bokštą. Lietuvos radijo transliacijos buvo perkeltos ir stotis pradėjo dirbti iš Kauno studijos, o kitą dieną – iš Aklųjų sąjungos Vilniuje. Lietuvos radijas ir televizija veikė toliau, tačiau darbo sąlygos buvo komplikotos.

Lietuvos radijo ir televizijos pastatai grąžinti 1991 metų rugpjūčio 22 d. Pasitraukdama iš Lietuvos radijo ir televizijos pastato sovietų kariuomenė sugadino darbo vietas bei techniką. Remontas ir aparatūros taisymas užtruko apie 3–4 mėnesius. Televizija transliacijas iš Konarskio gatvės pradėjo lapkričio mėnesį, o radijas – gruodžio 16 d.

Lietuvoje iškilo poreikis teisinėmis priemonėmis reglamentuoti žiniasklaidos darbą. Kontekstui suprasti pateiksiu keletą faktų apie medių steigimą. 1991 metais Lietuvoje buvo priimtas įstatymas, kuriuo reglamentuota spaudos ir kitų žiniasklaidos priemonių veikla. Tokį poreikį padiktavo naujos, privačios komercinės radijo stotys, steigiami televizijos kanalai, privatizuojama ir, suteikus naujus pavadinimus, kuriama

periodinė spauda. Pavyzdžiui, 1991 metais įsteigta dar viena komercinė radijo stotis „Vilniaus varpas“ (po sausio 13 d., kai Lietuvos radijo ir televizijos pastatus bei televizijos bokštą užėmė KGB padaliniai, „Radiocentras“ ir „Vilniaus varpas“ (pastarasis „nutilo“ 1994 metais) buvo transliuojamas Lietuvos nacionalinio radijo 2-osios programos kanalu, tačiau su radijo stotimi M-1 tokios pačios transliacijos sutartis nepasirašyta (Krivickienė, 1998).

Greta komercinių radijo stočių imtasi steigti komerciniai televizijos kanalai: 1991 metais įkuriama RLTV (Rytų Lietuvos televizija), tais pačiais 1991 metais – TV 26 (transliuota tik Vilniuje) (Pečiulis, 1997).

Tačiau, kai buvo atkurta Nepriklausomybė, valstybės parlamento vadovybė norėjo išlaikyti ir valstybinę žiniasklaidą: pavyzdžiui, 1991 m. buvo įsteigtas („atkurta“) dienraštis „Lietuvos Aidas“, perimti kiti Komunistų partijos Centro komiteto leisti dienraščiai (Vaišnys, 2014). Vis dėlto, didžioji dalis Lietuvos žiniasklaidos priemonių (laikraščių, žurnalų) pradėti privatizuoti 1991 metais ir šis procesas vyko iki 1994-ųjų.

1992 metais priimta Lietuvos Konstitucija, kuri turėjo garantuoti pagrindines spaudos laisves, iš esmės įtvirtino galimybes steigti ir skleisti žiniasklaidos priemones.

Toliau buvo kuriamos naujos, komercinės radijo stotys. 1992 metais Vilniuje radijo programų transliacijas pradėjo lenkiška radijo stotis „Znad Wili“, 1993 metais – „Laisvoji banga“. Mėginta steigti ir regionines radijo stotis: 1992 metais įkurtas Aukštaitijos radijas, 1993 metais – FM99 (Krivickienė, 1998).

Toliau daugėjo televizijos kanalų, atsirado naujų privačių televizijos stočių. 1992 metais pradėta transliuoti Lietuvos nacionalinės televizijos 2-oji programa (atnaujinta 2003 metais). 1993 metais įsteigiamas komercinis televizijos kanalas Tele-3, tais pačiais 1993 metais – BTV ir Litpolinter TV (Pečiulis, 1997).

Kai atkurta Lietuvos nepriklausomybė įtvirtinta ir *de jure*, ir *de facto*, pradėta ieškoti būdų ir galimybių, kaip Lietuvos radijui ir televizijai tapti tarptautinių organizacijų nare. Tačiau stoti į tarptautines organizacijas

Lietuvos radijas ir televizija negalėjo neturėdamas valstybės sutikimo. 1992 metų birželio 8 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas nutarė pritarti Lietuvos radijo ir televizijos stojimui į Europos transliuotojų sąjungą (EBU) ir pavedė šalies Vyriausybei spręsti materialines išlaidas, susijusias su naryste EBU organizacijoje. Finansiniai ir organizaciniai klausimai buvo išspręsti sklandžiai ir 1993 m. Lietuvos radijas ir televizija tapo Europos transliuotojų sąjungos (EBU) nare.

Su kiekvienais metais žiniasklaidos priemonių Lietuvoje daugėjo. Viena po kitos rasdavosi privačių radijo stočių: 1994 metais įsteigtos stotys „Hansa“, „Ultra Vires“. 1995 m. transliacijas pradėjo radijo stotis jaunimui LR3, kuri gyvavo metus. Daugėjo komercinių radijo stočių regionuose: 1995 metais buvo įkurta radijo stotis „Lalūna“, 1996-aisiais – „Saulės“ radijas ir kt. (Krivickienė, 1998).

Komerciniai televizijos kanalai nebuvo steigiami taip sparčiai kaip privačios radijo stotys, bet 1995 metais Lietuvoje atsirado dar vienas komercinės televizijos kanalas LNK (Pečiulis, 1997) vietoje minėtos LitPoliinter TV.

Iki atkuriant Nepriklausomybęėjusius žurnalus dažniausiai valdė juose dirbantys žurnalistai, o naujieji paprastai turėdavo vieną šeiminką. Neoficialiais duomenimis, pusės didžiausio dienraščio „Lietuvos rytas“ savininkai buvo keturi redakcijos vadovai, laikraštyje „Respublika“ pusę visų akcijų valdė du žmonės, iš kurių vienas buvo vyriausiasis redaktorius (Lukošiūnas, 1998).

Tačiau susidurta su problema, kad, skirtingai nei, pavyzdžiui, net Rusijoje, Lietuvoje dažnokai oficialiai nebuvo aišku, kas valdo vieną ar kitą žiniasklaidos priemonę, ir tai nebuvo sąžininga skaitytojų, klausytojų ir žiūrovų atžvilgiu, jau nekalbant apie tai, kad buvo ignoruojamas įstatymas (Jarvis, 1997).

Kaip ir visoje Rytų bei Vidurio Europoje, Lietuvoje, žlugus sovietinei komunistinei politinei sistemai, uždrausta cenzūra ir, laikantis Kositucijos, prieštarauta žiniasklaidos priemonių monopolizavimui. Tiek politinis, tiek žiniasklaidos žemėlapis keitėsi, todėl tapo akivaizdu, kad

reikia keisti ir žiniasklaidą reglamentuojančius teisės aktus. 1996 metais liepą buvo priimtas visiškai naujas Visuomenės informavimo įstatymas, reglamentuojantis kiekvienos tuo metu veikusios žiniasklaidos priemonės (o jomis tuo metu buvo laikomos ir vadinamos šios medijos: knyga, laikraštis, žurnalas, biuletenis ar kitas leidinys, televizijos, radijo programa, kino ar kita garso ir vaizdo studijos produkcija, informacijos agentūros pranešimas, elektroninėmis priemonėmis platinamas pranešimas) veiklą. Taip pat 1996 metais buvo priimtas Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymas, kuriuo remiantis įkurta valstybei nuosavybės teise priklausanti viešoji įstaiga „Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija“, perėmusi visas Lietuvos radijo ir televizijos teises bei pareigas.

Visuomeninis transliuotojas

Visuomeninio transliuotojo sąvokos apibrėžimui labai didelę įtaką turėjo Didžiosios Britanijos visuomeninis transliuotojas BBC (British Broadcasting Corporation) ir jo vykdyta visuomenės informavimo veikla, įtikinusi, kad žiniasklaida turi galią reikšmingai keisti viešąją nuomonę, vertybes ir elgseną (Siune ir Hulten, 1998). Pirmajame BBC įstatyme ir 1927 m. priimtuose nuostatuose nurodyta, kad organizacija (visuomeninis transliuotojas tuo metu buvo radijas) buvo įsteigta tam, kad informuotų, lavintų, vykdytų edukacinę veiklą, linksmintų, praneštų apie parlamento veiklą, išlaikytų pusiausvyrą tarp politinių požiūrių ir valstybėje esant būtinybei transliuotų vyriausybės pranešimus. Tuo metu BBC negalėjo nei skelbti reklamos, nei komentuoti, nei reikšti nuomonės visuomenei aktualiais klausimais. Kalbėdamas apie tai Johnas Reithas, pirmasis BBC generalinis direktorius, dar pridūrė, kad visuomeninis transliuotojas radijas turi suteikti klausytojui ką nors truputį daugiau, nei jis mano, kad nori, tai yra lavinti ir ugdyti (Crisell, 1994).

Tokia visuomeninio transliuotojo kaip žiniasklaidos priemonės sąvokos apibrėžimo koncepcija (t. y. visuomeninis transliuotojas turi informuoti, lavinti, vykdyti edukacinę veiklą, linksminti, pranešti apie parlamento sprendimus, išlaikyti pusiausvyrą tarp politinių požiūrių ir

esant būtinybei valstybėje transliuoti vyriausybės pranešimus) iki šiol plačiausiai taikoma, vis dar dominuoja ir yra svarbiausia.

Tačiau yra ir kitokių visuomeninio transliuotojo sąvokos apibrėžimų. Pavyzdžiui, Ericas Barendtas dažnai cituojamame darbe, parašytame 1990 m. viduryje, teigia, kad svarbiausi bruožai [visuomeninio transliuotojo] gali būti apibrėžiami taip:

1. Visuotinis geografinis prieinamumas;
2. Rūpestis dėl nacionalinio identiteto ir kultūros;
3. Nepriklausomybė nuo valdžios ir komercinių interesų;
4. Programų nešališkumas, objektyvumas;
5. Sričių ir programų įvairiapusiškumas;
6. Pagrindinis gaunamas finansavimas yra visuomeninis klausytojų

ir žiūrovų mokestis (abonementinis mokestis) (Barendt, 1995).

Kiti pabrėžia, kad visuomeninis transliuotojas yra tai, kas, kalbant apie programas, lemia „aukštą kokybę“ ir „kūrybiškumą“ (Humbreys, 1996), „suteikia galią“ visiems šalies gyventojams (Keane, 1991), išlaiko atskaitingą politinį elitą (Siune ir Hulthen, 1998) ir sutvirtina socialinę sanglaudą (Brants, 1999). Kiti visuomeninio transliuotojo misiją ir funkcijas visuomenėje nagrinėjantys mokslininkai visuomeniniam transliuotojui priskiria ir dar daugiau funkcijų (kompetencijų), kaip antai: pristatyti, pateikti ir išsaugoti bei išlaikyti įvairiapusišką kultūrą, teikiant paslaugas mažumoms (Blumler ir Hoffman-Riem [1992], 2002) ir sutvirtinti tautinį ir europinį identitetą bei pilietybę (Sükösd ir Jakubowicz, 2011). Prieš daugiau nei dešimtmetį (2003 m.) tokias pačias funkcijas kaip neatskiriamas visuomeninio transliuotojo kompetencijos sritis apibrėžė ir Europos transliuotojų sąjunga (Europos visuomeninių televizijos kanalų organizacija). Ši transliuotojų sąjunga prie jau išvardytų visuomeninio transliuotojo funkcijų papildomai dar pridėda ir akcentuoja poreikį, kad visuomeninis transliuotojas suteiktų diskusijų forumus (nuomonės reiškimo vieta) tiek regioniniu, tiek ir vietos lygiu (Bustamante, 2008). Dažnai identiška visuomeninio transliuotojo misija yra įtvirtinta kai kuriuose Europos Sąjungos politikos dokumentuose. 1994 m. Europos Tarybos Prahos rezoliucijoje teigiama,

kad visuomeniniai transliuotojai privalo stiprinti socialinę sanglaudą, integraciją, toleranciją, kovoti su diskriminacija, pranešti objektyvias ir nešališkas naujienas, sudaryti įvairiapusišką transliacijų programą, saugoti kultūrinį paveldą tiek nacionaliniu, tiek europiniu lygiu ir pasiūlyti programų, kurių nesiūlo komercinės žiniasklaidos kanalai (Europos Taryba 1994).

Remiantis Ministrų komiteto rekomendacijomis (angl. *Recommendation of the Committee of Ministers*) dėl visuomeninio transliuotojo kaip žiniasklaidos priemonės funkcijų informacinėje visuomenėje (2007), visuomeninis transliuotojas kaip žiniasklaidos priemonė Europos Sąjungoje atlieka šias funkcijas: „Remia demokratinių visuomenių vertybes, ypač gerbia žmonių teises, kultūrą ir politinį pliuralizmą; [taip pat skatina] socialinę sanglaudą, kultūrinę įvairovę, o pliuralistinė informacija turi būti pasiekiamą kiekvienam“ (Europos Taryba, Recommendation CM/Rec (2007) 3 of the Committee of Ministers to Member States on the Remit of Public Service Media in the Information Society, 2007).

Visuomeninio transliuotojo kaip žiniasklaidos priemonės praktika, kaip ir teorija, taip pat yra vertinama dviprasmiškai. Terminas „visuomeninė televizija ir radijas“ yra vartojamas apibūdinti, pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje įsikūrusį BBC, kuris yra plačiai žinomas kaip kokybiškų programų ir subalansuotai pristatomų naujienų tiekėjas, arba RAI, kuris įsikūręs Italijoje ir yra žinomas kaip transliuojantis komercines programas bei šališkas naujienas, valstybinis žiniasklaidos kanalas (Bustamante 2008; Hallin ir Mancini 2004; Siune ir Hulten 1998).

Teorinės pokomunistinės žiniasklaidos politikos kryptys ir būdingi jų bruožai

Pokomunistinės Rytų ir Vidurio Europos valstybių visuomenės, kuriose komunistinė sistema griežtai kontroliavo ir cenzūravo žiniasklaidą bei kitas kultūrinio ir edukacinio gyvenimo sritis, tikėjosi, kad įsitvirtinus spaudos laisvei žiniasklaida tikrai taps ta erdve, kurioje kiekvienas galės išsakyti savo nuomonę ir padaryti tai savo vardu. Vyravo požiūris,

kad žiniasklaida turi būti prižiūrima ir reguliuojama pačios visuomenės atstovų. Tikėta, kad žiniasklaida tarnaus kaip rimtas, pliuralistinis visuomenės debatų fundamentaliais ir valstybei svarbiais klausimais forumas (Jakubowicz, 2005).

Deja, paaiškėjo, kad realybė yra visiškai kitokia. Pirmiausia todėl, kad žiniasklaidos sistemų ir politikos pokyčiai yra neatsiejami nuo pačios visuomenės transformacijos, kuri yra nuolatinė ir negali būti „baigtinė“. Nei visuomenės gyvenimas, nei žmonių mąstymas nesikeičia kartu su sąlygiškais datomis ir visuomenės permainos dažniausiai vyksta pagal kitokį laikrodį.

Rytų ir Vidurio Europos valstybėse vyko ir tebevyksta savita specifinė istorinė pokomunistinio proceso transformacija. Lemiamu veiksniu, padedančiu įvertinti, ar transformacija jau įvyko, ar dar ne, Karolis Jakubowiczius laiko teleologijos procesą, kuris išryškėja kaip iš anksto sumanytas ar normatyviai apibrėžtas pabaigos rezultatas ar tam tikra iš anksto numatyta baigtis. Remiantis Terminų žodynu, teleologija yra filosofinė pažiūra, kuri reiškia, kad viskas tikslinga ir yra iš anksto numatytų tikslų įgyvendinimas (Terminų žodynas, 2000). C. Sparksas tvirtina, kad teleologijos procesas tarnauja kuriant kitokią visuomenės tvarką, o tai reiškia, kad transformacija bus baigta, kai ji įvyks, o komunistinis palikimas bus sunaikintas (Sparks, 1998, 2000).

Mokslininkai išskiria penkias teorines pokomunistinės žiniasklaidos politikos kryptis: idealistinę, idealistinę-pamėgdžiojamąją, materialistinę ir atavistinę (Jakubowicz, 2005, 2007; Jakubowicz and Sükösd, 2008).

Idealistinė kryptis – 1970–1980 m. egzistavusios intelektualinės ir kultūrinės sistemos priešininkai buvo pirmieji, kurie pradėjo šio modelio paieškas. Jų mąstymo pakraipa buvo aiški – mąstyti ir kalbėti taip, kad tai prieštarautų nusistovėjusiam senam modeliui tiek bendruoju socialiniu-politiniu, tiek nusistovėjusiu žiniasklaidos sistemos požiūriu.

Disidentai tikėjosi išvengti to, ką jie manė esant Vakarų žiniasklaidos sistemų silpnybės, ir tikėjosi užtikrinti „tikrą viešąją žiniasklaidos

erdvę“, visiems visuomenės nariams siūlydami dideles galimybes gauti informaciją bei dalyvauti komunikacijos procese per edukacines programas, per nacionalinės kultūros plėtrą ir per „sarginio šuns“ funkciją, kurią atlieka žiniasklaida pranešdama bei reaguodama į bet kokius politinės ir ekonominės galios pažeidimus. Tada tai buvo radikali tiesioginės, dalyvavimu ir komunikacija grįstos demokratijos vizija.

Idealistinė pamėgdžiojamoji kryptis. Šios koncepcijos pagrindas buvo atvira ir pliuralistinė žiniasklaidos sistema, kurios pagrindas buvo tiesiogine komunikacija paremta demokratija. 1989 m. pokomunistinės politikos šviesoje idealistinės krypties šalininkai suprato, jog naujai išrinktos valstybių valdžios atstovai šios koncepcijos nesiims skubiai įgyvendinti. Nepaisant to, jie reikalavo į žiniasklaidos sistemą įtraukti tiek idealistinės krypties bruožų, kiek tik buvo įmanoma, taip mėginant išplėsti „pamėgdžiojamąjį žiniasklaidos politikos krypties modelį“.

Pamėgdžiojamoji kryptis. Šiuo modeliu siūloma tiesiog perkelti bendrą Vakarų žiniasklaidos sistemą, kurioje veikia laisva spauda ir dvi-guba (visuomeninė bei privati) radijo ir televizijos transliacijų sistema.

Materialistinė kryptis. Žlugus Sovietų Sąjungai situacija Rytų ir Vidurio Europos valstybėse buvo skatinama dar vienos krypties žiniasklaidos modelio raida, kurios pagrindas, K. Jakubowicziaus teigimu, – gana apgaulinga nuostata, jog „emancipacija“ ir „autonomizacija“ žiniasklaidoje negali būti pasiekta jokiais kitais būdais, tik didelio masto žiniasklaidos priemonių privatizacija.

Ši kryptis, kuria ypač mėgavosi ir kurią labai palaikė privatūs bei užsienio žiniasklaidos priemonių savininkai ir investuotojai, visų pirma, sudarė sąlygas susilpninti valstybės poziciją ar pakenkti naujai atsiradusiems visuomeniniams radijo ir televizijos transliuotojams.

Atavistinė kryptis. Nėra abejonių, kad naujai išrinktas valdžios elitas nenorėjo atsakyti visiškos žiniasklaidos priemonių kontrolės ar galimybės daryti joms įtaką (Jakubowicz, 1995, 2005). Kaip taikliai pastebėjo S. Brečka (1993), naujosios vyriausybės (net tos, kurios buvo labai demokratiškai nusiteikusios) turėjo atsitraukti ir buvo puolamos, o tai, vyriausybės narių manymu, buvo visiškai nepateisinamas ir pavojingas

labai politizuotos spaudos / žiniasklaidos elgesys. Naujųjų vyriausybių atstovai jautėsi atskirti nuo visuomenės nuomonės ir negalintys skelbti žinių gyventojams. Dauguma buvo kritikuojami ir nesaugūs, o jų galios pagrindas visuomenėje nebuvo tvirtas. Todėl jie atidėliojo monopolinės valstybės kontroliuojamą radijo ir televizijos transliuotojų sistemą pertvarkyti į savarankišką visuomeninės tarnybos sistemą, negana to, siekė demonopolizuoti nacionalinę radiją ir televiziją, nes tai jų politiniams oponentams galėjo suteikti šansą pradėti transliacijas gyventojams. Naujųjų vyriausybių atstovai tikėjo, kad kaip nauja, demokratinu būdu išrinkta valdžia jie nusipelno paramos ir turi „teisę“ radiją ir televiziją naudoti reformų procesui reklamuoti, nors dažniau tai virsdavo manipuliacija propagandiniais arba politiniais tikslais.

Apskritai kalbant apie tai, kaip pokomunistinėse valstybėse vyko žiniasklaidos politikos pokyčiai ir kaip buvo apsisprendžiama dėl „standartinio“ žiniasklaidos modelio, faktai rodo, jog po 1989 m. pokomunistinės šalys pasiskirstė į mažiausiai dvi grupes. Labiau išsivysčiusios šalys, kuriose veikė politinių partijų valdymo sistema, o visos viešojo gyvenimo sferos buvo politizuotos ir jose vyravo pokomunistinė politinė kultūra – siekdamos žiniasklaidos kontrolės pirmenybę teikė politiniam elitui. Ne tiek išsivysčiusiose šalyse, kuriose veikė autokratinė valdymo sistema ir kur valstybės administracija ar oligarchai vadovavo žiniasklaidai ir neišsivysčiusiai pilietinei visuomenei, labiausiai buvo trukdoma žiniasklaidos laisvės perspektyvai. Žiniasklaida tokiose pokomunistinėse šalyse buvo arba valstybės, arba politikos, arba asmeninius interesus atliepiantis balsas (Jakubowicz, 2005).

Žiniasklaidos tyrinėtojas iš Slovėnijos profesorius Slavko Splichalis teigia, kad naujai atsiradusios Rytų ir Vidurio Europos šalių pokomunistinės žiniasklaidos sistemos yra pamėgdžijamosios prigimties, tačiau kiekvienoje valstybėje atsispindi skirtingai (Splichal, 2000).

Karolis Jakubowiczius tvirtina, kad tipinis pokomunistinis žiniasklaidos modelis yra pamėgdžijamoji ir atavistinė žiniasklaidos politikos kryptis. Jo teigimu, sunku tiksliai aprašyti, kurie tam tikro modelio veiksniai labiausiai keičia pokomunistinę žiniasklaidą konkrečiose

šalyse, bet bendra norma yra ta, kad labiau išsivysčiusios pokomunistinės valstybės turi išsiugdžiusios daugiau pamėgdžiojamojo modelio bruožų, o ne tokioms išsivysčiusioms būdingesnės atavistinio modelio ypatybės.

Lietuvos radijas ir televizija: pamėgdžiojami ir atavistinė žiniasklaidos politikos kryptis

Atkūrus Nepriklausomybę, politinis Lietuvos elitas ir šalies žiniasklaidos atstovai nesąmoningai iš esmės rinkosi ir palaikė K. Jakubowicziaus apibrėžtą pamėgdžiojamosios žiniasklaidos politikos kryptį – mėginta tiesiog perimti bendrąją Vakarų žiniasklaidos sistemą, kurioje yra laisva spauda ir dviguba (visuomeninė ir privati) radijo ir televizijos transliacijų sistema. Tokį pamatinį ir svarbiausią teorinį ir praktinį žiniasklaidos modelį pasirinko Lietuva.

Kita vertus, nuo tada, kai 1990 m. atkurta Nepriklausomybė, iki Visuomenės informavimo įstatymo priėmimo 1996 m. ir gerokai vėliau Lietuvos radijui ir televizijai nepavyko išvengti politikų kišimosi į šios valstybinės žiniasklaidos organizacijos veiklą. Tuo laikotarpiu Lietuvą valdęs politinis elitas buvo linkęs laikytis atavistinės žiniasklaidos krypties, kurią aprašė K. Jakubowiczius ir kurios esmė ta, kad naujai į Seimą išrenkami politikai mano, jog nuo išrinkimo Lietuvos radijas ir televizija turi būti priemonė jų vykdomai veiklai viešinti, o ne savarankiška, nepriklausoma, visuomenės poreikius atliepianti žiniasklaidos priemonė. Be to, nors Lietuvos radijas ir televizija ir pasirinko Vakarų žiniasklaidos sistemos raidą ir tai reiškė, kad ši institucija turėjo tapti tik viešąjį interesą tenkinančiu žiniasklaidos kanalu, bet to nebuvo galima padaryti iš karto, nesant jokio pereinamojo laikotarpio. Lietuvos radijui ir televizijai siekiant tapti laisva ir savarankiška žiniasklaidos organizacija, reikėjo kokybiškai kitokių, iki to laiko nežinomų organizacinių, vadybinių, profesinių žinių, finansinių, materialinių, techninių, žmogiškųjų ir kitokių resursų. Tačiau Lietuvos radijui ir televizijai vadovavę asmenys per giluminius struktūruotus interviu atskleidė, kad sudėtingiausia buvo atlaikyti tuo metu Lietuvą valdžiusio politinio elito spaudimą ir bandymus

šiai žiniasklaidos priemonei primesti atavistinės, o ne pamėgdžiojamąsios žiniasklaidos politikos modelį.

Per pačią Nepriklausomybės aušrą Lietuvos radijui ir televizijai vadovavęs Domijonas Šniukas yra pasakęs: „Dabar, praėjus daug metų, visi [yrą] „ereliai“, visi žinojo, kaip reikėjo elgtis, kaip turėjo būti. Tuo metu viskas buvo sudėtinga, ateitis – ūkanose. Pavyzdžiui, man praktiškai reikėjo laviruoti tarp trijų jėgų. Viena jų – respublikos valdžia, tiksliau – LKP Centro komitetas. Antra – SSRS Televizijos ir radijo komitetas, nes mūsiškis buvo tarsi jo filialas, sudedamoji dalis. Maskva skyrė mums materialinius limitus, užsienio valiutos technikai įsigyti arba tiesiog skirdavo ją. Galėjo mus koreguoti per SSKP CK, per Lietuvos vyriausybę. Žodžiu, į tą pusę irgi reikėjo žiūrėti. Na, ir trečia jėga – Sąjūdis. Ir visi tempia į savo pusę. Energingiausias tuo metu buvo, aišku, Sąjūdis“.

D. Šniukas taip pat tvirtino, jog Lietuvos žiniasklaida laisvą spaudą ir dvigubą (visuomeninę ir privačią) radijo ir televizijos transliacijų sistemą pasirinko dar iki Lietuvai paskelbiant Nepriklausomybę. „Aštuoniasdešimt devintaisiais, bent jau nuo rudens prasidėjo atviros laidos. Ėjo žmonės į televizijos ir radijo studijas ir kalbėjo be suderintų tekstų [juokiasi – J. T.], kas ką norėjo. Čia turėtume pastebėti, kad paskelbus Kovo 11-osios aktą kai kurie radikalai irgi bandė vadovauti radijui ir televizijai. Kaip toje pasakoje, kai įveikia drakoną, tai tas, kuris įveikia [juokiasi – J. T.], tampa drakonu. Tai iš tų radikalų irgi atsirado tokių, kurie norėjo, kad radijas ir televizija irgi kalbėtų tai, ką, nori, ką galvoja ir taip toliau. Buvo net sudarinėjami kalbėtojų sąrašai. Ir čia, suprantaite, žurnalistams irgi teko atlaikyti tam tikrą įtampą, kad vėl netaptų valdžios tarnaitė. Buvo... Kai kurie manė taip: *Jūs tada garbinot komunistų valdžią, dabar turit garbint mūsų valdžią*“.

Kiekvieną kartą pasibaigus Seimo rinkimams, kai į valdžią ateidavo nauja politinė jėga, ji iš karto imdavosi keisti Lietuvos radijo ir televizijos vadovybę, kuri paprastai būdavo paskirta prieš tai buvusios valdžios, ir taip įgyvendinti atavistinę žiniasklaidos politikos modelį. Šiuos pokyčius, kurie lydėjo kiekvienus Seimo rinkimus (Sąjūdį 1992 metų pabai-

goje pakeitė LDDP, vėliau LDDP vietą užėmė Tėvynės Sąjunga, kuri įkurta 1993 metais gegužės 1 d. kaip Sąjūdžio politinės veiklos tęsėja ir sudariusi daugumą 1996–2000 m. kadencijos Seime), tiksliausiai apibūdina Nerijus Maliukevičius, 1989–1992 metais ėjęs Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pavaduotojo radijui pareigas:

„Lietuva nuosekliai ėjo laisvos spaudos ir nepriklausomos žiniasklaidos sistemos keliu. Sistemos pokyčiai vyko nuosekliai, nors ir su trukdžiais, nes kiekviena po Nepriklausomybės atkūrimo į Seimą išrinkta politinė jėga darydavo tą patį: susirinkdavo į pirmąjį Seimo posėdį, sugiedodavo himną, pasitvirtindavo Seimo statutą ir iš karto imdavosi iš naujo formuoti Lietuvos radijo ir televizijos Tarybą. O tai reiškė, kad į Tarybą bus paskirti naujai į Seimą išrinktai politinei jėgai tinkami atstovai, kurie atitinkamai paskirs Lietuvos radijo ir televizijos generalinį direktorių ir taip toliau“.

Nors naujai į Seimą išrinktos politinės jėgos ir siekdavo, kad naujieji, jų paskirti Lietuvos radijo ir televizijos vadovai būtų lojalūs tuo metu valdančiai politinei jėgai, o valstybei priklausantis radijas ir televizija padėtų formuoti jiems palankią visuomenės nuomonę, tačiau tiek paskirti Lietuvos radijo ir televizijos vadovai, tiek darbuotojai mąstė ir suprato savaip, kaip turi veikti Lietuvos radijas ir televizija.

Algirdas Kaušpėdas (1990 metų gegužę – 1993 metų sausį buvęs Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pavaduotojas televizijai) tvirtina: „Norėjau tam tikro nuomonių pliuralizmo. Norėjau tikros demokratinės aplinkos, kaip ją įsivaizdavau. Ir ne pernelyg uoliai iš karto ėmiau veikti kaip kažkoks Sąjūdžio komisaras <...> Buvo sovietinis stilius, tai dabar bus tik tautinis stilius. <...> mačiau tą televiziją. Norėjau ją modernizuoti, atverti. <...> norėjau palikti tik Programų direkciją, žinias, o visa kita perkėti iš laisvų tokių.“

Tačiau Lietuvos televizija 1990 metais dar nebuvo pasirengusi rinktis naują žiniasklaidos politikos kryptį, t. y. iš buvusios valstybės ir Komunistų partijos viešosios informacijos sklaidos priemonės be jokio pereinamojo laikotarpio tapti laisva ir savarankiška bei nuo politikų nepriklausoma žiniasklaidos organizacija, kaip tai suprantama Vakarų de-

mokratijos šalyse. 1990 metais politikai Lietuvos televizijai stengėsi daryti įtaką ir orientuoti ją veikti pagal atavistinės žiniasklaidos politikos kryptį, o tokia realybė gerokai skyrėsi nuo Algirdo Kaušpėdo vizijos. „Radau labai didelę organizaciją. <...> jautėsi to Januičio⁶, galima taip sakyti, dvasia. Labai stipriai. Dirbo per 2000 darbuotojų. Labai daug. <...> Sovietinė dvasia pasireiškia tam tikra zombiška laikysena. <...> Pagal tam tikrą partijos ir vyriausybės nurodytą programą buvo dirbamas vadinamasis ideologinis darbas. O buvo toks principas: yra etatas, yra žmogus, na, tai jis turi dirbti. O ar reikalinga ta laida, ar nereikalinga, jeigu žmogus yra, jam reikia darbo duoti. <...> Ir, aišku, man tai labai sunkiai sekėsi. Ir aš supratau, kad <...> be televizinės rinkos atsiradimo, kada konkuruoja kanalai vienas su kitu, tų esminių pokyčių, vadinasi, pasiekti nepavyks“.

Lietuvos televizijai vadovavęs Algirdas Kaušpėdas buvo Sąjūdžio atstovas, kuris atsistatydino po 1992 metais vykusių rinkimų į Seimą, kai juos laimėjo Lietuvos demokratinė darbo partija⁷. Jis ėjo Lietuvos televizijos direktoriaus pareigas, kai Sąjūdis buvo valdžioje, bet darbuotojų pasipriešinimo pokyčiams neišvengė. Algirdas Kaušpėdas teigia: „Tai buvo „atsivertėliai“. Esant sovietų valdžiai tai buvo labai aktyvūs sovietinės propagandos <...> reiškiniai, varytojai. Papūtė kitas vėjas, jie atsivertė ir tapo tautinės propagandos pirmūnais. Lįsdavo visą laiką. Atsimenu, mane skųsdavo. <...> Į Seimą eidavo. Pas Landsbergį! Ką tu?! Pas Landsbergį! Jie juk buvo patriotai! Ten – Dieve, tu mano! Ką mes čia darom? Ir kaip čia netautiška ta mūsų linija ir ką mes čia. Tai pastarųjų nemėgau, nes mes visą laiką norėjome turėti atvirą ir vakarietišką televiziją. O mus traukė tam tikra, vadinasi, dalis to sparno į tokį uždara ir tautinį variantą. Taip ir balansavom“.

Kad šalies politikai Lietuvos radijo ir televizijos ateitį matė per atavistinės žiniasklaidos politikos prizmę, geriausiai apibūdina Juozas Ne-

⁶ Jonutis, Jonas – LSSR Radijo ir televizijos komiteto pirmininkas 1957–1987 m.

⁷ LDDP – Lietuvoje 1990–2001 metais veikusi partija, įkurta 1990 metų gruodžio 8 d. ir pakeitusi ankstesnį Lietuvos komunistų partijos pavadinimą.

verauskas, nuo 1982 m. LSSR Ministrų tarybos radijo ir televizijos komiteto pirmininko pavaduotojas, nuo 1995 metų sausio iki 1996 metų gruodžio laikinai ėjęs Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pareigas. Jis prisimena ne vieną atvejį, kai tuometiniai politikai skambindavo, siekdami daryti įtaką valstybei priklausančios televizijos ir radijo rodomam bei transliuojamam žurnalistiniam turiniui. Jis pateikia tokių atvejį: „Kai ten žlugo tie mūsų bankai, LAIB’as (*Lietuvos akcinis inovacinis bankas, LAIB – pirmasis Lietuvos komercinis bankas – J. T.*) ir kiti. <...> Skambina man Šleževičius⁸. Ji tada buvo Premjeras. Vieną vienintelį kartą paskambino. *Na, ką Jūs tenai? Bankų krizė! Bankų krizė! Čia tik dviejų bankų problemos. Sakau: Premjere, mūsų žurnalistus konsultuoja specialistai. Jeigu jų konsultacijos bus neteisingos ir tikrai čia bus tik dviejų bankų problemos, o ne bankų krizė, tai pažadu Jums, kad bus tiksliai paaiškinta ir atsiprašyta eteryje, kaip ir dabar paskelbta. Tačiau, sakau, aš nieko negaliu, jokios įtakos daryti žurnalistams, nes jie taip konsultuojami. Praėjo dvi dienos ir tikrai – paaiškėjo, kad tai – bankų krizė“.*

J. Neverausko teigimu, naudotis teise į skambučius ir bandyti daryti įtaką Lietuvos televizijos ir radijo transliuojamam turiniui nevengė visų atkūrus Nepriklausomybę valdžiusių politinių partijų atstovai. Tokių politikų spaudimą atlaikyti buvę sunku, nes netgi grasinta, jog neteksi darbo. „Per tą laikotarpį, kai ten buvo Šleževičius, mes galime visai kalbėti, bet aš, kaip laikinai ėjęs generalinio direktoriaus pareigas, sakau, kad <...> tai buvo tas vienas vienintelis kartas. Tačiau kai 96 metais gerbiamas profesorius Landsbergis tapo Seimo vadu... Skambutis. *Seimo Pirmininkas pageidauja, kad parodytumėte tą ir tą. <...> Ne jis pats, nuo jo. <...> Pageidauja, kai bus skiriamas Premjeras – Vagnorius⁹, kad eteryje parodytumėt tiesioginę transliaciją. Na, padarėm. Žinoma, šiek tiek kitaip, nei buvo nurodinėjama. Skambina vėl: *Seimo Pirmininkas dėkoja ir dabar jis pageidauja, kad rytoj, kai Premjeras Vagnorius atsakinės į klausi-**

⁸ Šleževičius, Adolfas – Ministras Pirmininkas 1993–1995 m., atstatydamas Prezidento teikimu, kai atsiėmė indelį iš banko bankroto paskelbimo išvakarėse.

⁹ Vagnorius, Gediminas – Ministras Pirmininkas 1996–1999 m.

*mus, vėl parodytumėt tiesioginiame eteryje. Aš šito tada atsisakiau. Viena kartą mes Vagnorių esame rodę. Parodėme, kaip jis skiriamas, o kaip į klausimus atsakinėja, pasakiau, kad tikrai nerodysime. Jis pasakė, kad mes pasirašėme sau nuosprendį. Pasakiau, kad gerai, bet mano supratimas ir principai truputį kitokie, todėl, kai [Gediminas] Ilgūnas man tai sakė, o Pečeliūnas buvo Valdybos narys <...>, jie abu mane privertė: *Duok pareiškimą, mes tikrai tavo Valdyboje patvirtinsime, nes jau dveji metai dirbam* ir taip toliau. Pasakiau, kad neduosiu.“*

Dalia Kutraitė-Giedraitienė visiškai atvirai ir aiškiai įvardija priežastį, dėl kurios tarp politikų nuolat vyko politinės kovos dėl įtakos Lietuvos radijui ir televizijai, o kartu tai dar kartą patvirtina, kad Lietuvą nuo 1987 m. iki 1996 m. valdęs politinis elitas buvo linkęs šiai organizacijai primesti atavistinės žiniasklaidos modelį, aprašytą K. Jakubowicziaus: „Todėl, kad visada visi norėjo politinės įtakos. Ir politinės partijos tarpusavyje kovėsi kieno žmogus bus vadovybėje, kuris dirguos visam tam objektui, nes vis tiek tai buvo labai žiūrima televizija ir klausoma radijo nuo anų laikų – tai ideologijos instrumentas, ideologinė įstaiga.“

Kalbėdama apie laikotarpį, kuris susiklostė po 1996 m., kai rinkimus į Seimą laimėjo Tėvynės Sąjunga, D. Kutraitė-Giedraitienė, 1997 m. sausį – vasarį laikinai ėjusi Lietuvos radijo ir televizijos generalinės direktorės pareigas, teigia, kad normalus Lietuvos radijo ir televizijos darbas tada buvo sutrikdytas, nes vyko politinė kova dėl rinkimus laimėjusiai partijai palankaus organizacijos vadovo paskyrimo. „Situacija buvo <...> nerami, įtempta. <...> Jau buvo aišku dalyvaujant konkurse, kad vyksta labai didelė politinė intriga, nes visi suprato, kad tai, ką išrinks ši Taryba, neįtikis vienai politinei organizacijai. Kažkodėl konservatoriams buvo nepriimtina paties Ilgūno vadovaujama Taryba ir viskas rodė, kad ji bus kvestionuojama. Tikrai pasakysiu tai, ko gal niekam nesu atskleidusi, nes iš tiesų buvau kalbinama tos Tarybos, kad... jie galėtų mane siūlyti generaline direktore, tačiau pasakė, kad bus kova, bus priešprieša, intriga. Aš pasakiau, kad nenoriu. Ir tada buvo paskirtas Vytautas Kvietkauskas. Jis pasirinko mane pavaduotoja. Na, ir ėmėmės darbo, bet netrukus, kaip ir reikėjo tikėtis, jis buvo atšauktas. Nes tai

nebuvo tas kandidatas. <...> M. Kvietkauskas kreipėsi į teisumą. Man atrodo, kad paskui buvo gražintas. <...> Sugražino, bet jis iškart išėjo, nes suprato, jog dirbti neįmanoma. Paskelbtas naujas konkursas, kuriame buvo išrinktas Ilginis – televizijos režisierius, kuris buvo aiškiai angažuotas, palaikomas konservatorių ir deklaravęs tas savo pažiūras. Ir iš tikrųjų tai nebuvo geriausias televizijos laikas – aiškiai pasakau.“

Taigi Lietuvos radijo ir televizijos kelias prie pamėgdžiojamosios žiniasklaidos politikos krypties, kai veikiama pagal bendrąją Vakarų žiniasklaidos sistemą, kuriai būdinga laisva spauda ir dviguba (visuomeninė bei privačioji) radijo ir televizijos transliacijų sistema, nebuvo lengvas. Visuomeninis transliuotojas, siekdamas tapti laisva ir savarankiška, visuomenės interesams atstovaujanti žiniasklaidos organizacija, patyrė daug iššūkių. Akivaizdu, kad politikai Lietuvos radijuje ir televizijoje siekė įvesti atavistinės žiniasklaidos krypties modelį. Kaip rodo su buvusiais Lietuvos radijo ir televizijos vadovais atlikti giluminiai struktūruoti interviu, politikai kišosi į Lietuvos radijo ir televizijos darbą, bandė daryti jai įtaką, o tai, be abejo, trukdė Lietuvos radijui ir televizijai tapti visuomenine televizija ir iš tiesų tinkamai atlikti žiniasklaidos funkciją – objektyviai ir nešališkai informuoti visuomenę.

Išvados

Žlugusi sovietinė totalitarinė politikos sistema Lietuvoje sugriovė ir egzistavusią sovietinę-komunistinę žiniasklaidos sistemą. Atkūrus Nepriklausomybę, Lietuvos radijas ir televizija turėjo rinktis naują žiniasklaidos politikos kryptį.

Vadovaujantis pokomunistinės žiniasklaidos teoretiko K. Jakubowicziaus išskiriamomis penkiomis teorinėmis pokomunistinės žiniasklaidos politikos kryptimis ir remiantis per giluminius struktūruotus interviu surinktais duomenimis, kalbant apie Lietuvos radiją ir televiziją, buvo pasirinktas tipinis pokomunistinis žiniasklaidos modelis – pamėgdžiojamoji ir atavistinė žiniasklaidos politikos kryptis.

Palyginę Lietuvos visuomeninio transliuotojo transformaciją su straipsnyje aptarta teorine visuomeninio transliuotojo samprata, gali-

me teigti, kad Lietuvoje jis neturėjo realios nepriklausomybės nuo politinės valdžios bei komercinių interesų.

Atliekant giluminius struktūruotus interviu gauti duomenys atskleidė, kad Lietuvos radijui ir televizijai vadovavę asmenys siekė, jog ši žiniasklaidos organizacija pasirinktų pamėgdžiojamą teorinę žiniasklaidos politikos kryptį, kurią aprašė K. Jakubowiczius ir kuria remiantis mėginta tiesiog perimti bendrąją Vakarų žiniasklaidos sistemą, kurioje veikia laisva spauda ir dviguba (visuomeninė ir privačioji) radijo ir televizijos transliacijų sistema.

Kita vertus, surinkti duomenys rodo, kad nuo tada, kai 1990 m. buvo atkurta Nepriklausomybė, iki 1996 metų, kai buvo priimtas Visuomenės informavimo įstatymas, ir gerokai vėliau Lietuvos radijui ir televizijai nepavyko išvengti politikų kišimosi į šios valstybinės žiniasklaidos organizacijos veiklą. Tuo laikotarpiu Lietuvą valdęs politinis elitas rinkosi atavistinės žiniasklaidos kryptį, kurios esmė ta, kad naujai į Seimą išrinkti politikai mano, jog nuo pirmosios jų atėjimo į valdžią akimirkos Lietuvos radijas ir televizija turi tapti priemone jų darbams bei vykdomai veiklai viešinti, o ne savarankiška nepriklausoma žiniasklaidos priemone.

Kaip rodo taikant giluminių struktūruotų interviu metodą surinkti duomenys, valdančiojo politinio elito noras kontroliuoti Lietuvos radiją ir televiziją, valdyti šią instituciją paskiriant daugumą Seime laimėjusiai politinei jėgai lojalią vadovybę, trukdė Lietuvos radijui ir televizijai tapti tapti visuomeniniu transliuotoju ir iš tiesų tinkamai atlikti žiniasklaidos funkciją – objektyviai ir nešališkai informuoti visuomenę.

Įteikta 2016 m. lapkričio 7 d.

Literatūra

1. BARENDT, Eric. *Broadcasting Law. A Comparative Study*. Oxford: Clarendon, 1995, 296 p. ISBN-10: 0198260210.
2. BRANTS, Kees. Public Broadcasting and Open Society: A Marriage under Threat, in Y. N. Zassoursky and E. Vartanova (eds.) *Media, Communications, and the Open Society*, Moscow: Faculty of Journalism/Publisher ICAR, 1999, 228–242 p. ISBN 0016-5492200210.

3. BLUMLER, Jay. G. ir HOFFMAN-RIEM, Wolfgang. New Roles for Public Television in D. McQuail (ed.), *Reader in Mass Communication Theory*, London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage, 2002, 202–217 p. ISBN – 0-275-95182-0.

4. BREČKA, Stalislav. Transformation of the Slovak Television. Paper presented to a conference on “Restructuring TV in Central and Eastern Europe, University of Westminster, London, October 20–23, 1993.

5. BUSTAMANTE, Enrique. Public Service in Digital Age: Opportunities and Threats in a Diverse Europe, in: I. Fernandez Alonso and M. de Moragas (eds.), *Communications and Cultural Policies in Europe*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2008, 216 p.

6. 4th European Ministerial Conference on Mass Media Policy, The Media in a Democratic Society, Resolutions and Political Declaration. Prague, Czech Republic, 7–8 December, 1994, COUNCIL OF EUROPE, [interaktyvus] 1994, [žiūrėta 2015 birželio 25 d.] Prieiga per internetą http://www.ebu.ch/CMSimages/en/leg_ref_coe_mcm_resolution_psb_07_081294_tcm6-4274.pdf.

7. Recommendation CM/Rec(2007)3 of the Committee of Ministers to Member States on the Remit of Public Service Media in the Information Society. COUNCIL OF EUROPE, [interaktyvus] 2007, [žiūrėta 2015 birželio 25 d.] Prieiga per internetą http://www.ebu.ch/CMSimages/en/leg_ref_coe_recommendation_information_society_310107_tcm6-50019.pdf.

8. CRISELL, Andrew, *Understanding radio*. Routledge. London and New York, 1994, 242 p. ISBN 0-415-10315-0.

9. JARVIS, Henris. (1997–2001): World Press Freedom Review, [interaktyvus] [žiūrėta 2016 rugsėjo 13 d.] Prieiga per internetą < <http://www.freemedia.at/wpfr/latvia.htm> >.

10. HALLIN, Daniel, C. MANCINI, Paolo. *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 344 p. ISBN 0521543088.

14. HUMPHREYS, Peter J. *Mass Media and Media Policy in Western Europe*. Manchester University Press, 1996, 328 p. ISBN 0-7190-3197-31.

15. Interviu su Domijonu Šniuku – 1989 metų vasario 13 d. tapusiu Lietuvos TSR Valstybinio televizijos ir radijo komiteto pirmininku, o nuo 1990 metų kovo iki 1990 metų birželio 19 d. vidurio ėjusių Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pareigas (Domijonas Šniukas, 2013 12 12).

16. Interviu su Dalia Kutraite – 1997 metų sausio 21 d. – 1997 metų vasario 18 d. Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pareigas ėjo laikinai (Dalia Kutraitė, 2014 04 30).

17. Interviu su Juozu Neverausku – nuo 1982 m. LSSR Ministrų tarybos radijo ir televizijos komiteto pirmininko pavaduotojas, nuo 1995 metų sausio iki 1996 metų gruodžio laikinai ėjęs Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pareigas (Juozas Neverauskas, 2014-05-15).

18. Interviu su Algirdu Kaušpėdu – 1990 m. gegužė – 1993 m. sausis Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pavaduotojas televizijai (Algirdas Kaušpėdas, 2015-04-16).

19. Interviu su Nerijumi Maliukevičiumi – 1989 m. – 1992 m. Lietuvos radijo ir televizijos generalinio direktoriaus pavaduotojas radijui (Nerijus Maliukevičius, 2016-09-23).

20. JAKUBOWICZ, Karol. *Post-Communist Media Development in Perspective*. Internationale Politikanalyse. Europäische Politik/Polikinformation Osteuropa. Friedrich Eberto Stiftung. Marz. [interaktyvus], 2005 [žiūrėta 2015 vasario 12 d.] Prieiga per internetą <http://library.fes.de/pdf-files/id/02841.pdf>.

21. JAKUBOWICZ, Karol. *Rude Awakening. Social Media Change in Central and Eastern Europe*. Hampton Press, Inc., Cresskill, N.J., 2007, 451 p. ISBN 9781572736498.

22. JAKUBOWICZ, Karol; SUKOSD, Miklos. Twelve Concepts Regarding Media System Evolution and Democratization in Post-Communist Societies', in K. Jakubowicz and Sükösd (eds.), *Finding the Right Place on the Map. Central and Eastern European Media Change in Global Perspective*. Bristol and Chicago; IntellectLtd, pp. 9–40, [interaktyvus], 2008 [žiūrėta 2016 vasario 25 d.] Prieiga per internetą file:///C:/Users/Jurgita/Downloads/9781841501932.9%20(1).pdf.

23. JUOZAPAVIČIUS, Rytis. Valstybinio radijo virtimas visuomeniniu. *Naujosios žiniasklaidos formavimasis Lietuvoje (1988–1998)*. Žurnalistikos institutas, Lietuvos žurnalistų sąjunga. Vilnius, 2000, 280 p. ISBN 9986-537-57-6.

24. KEANE, John. *Media and Democracy*. Cambridge: Polity, 1991, 216 p. ISBN 9780745608044.

25. KRIVICKIENĖ, Virginija. *Tarybų Lietuvos radijas pokario metais (1944–1951): paskaitų konspektai*. Lietuvos TSRS aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija. Vilnius. 1987.

26. KRIVICKIENĖ, Virginija. Komercinio radijo atsiradimas ir plėtojimas. *Naujosios žiniasklaidos formavimasis Lietuvoje (1988–1998)*. Žurnalistikos institutas, Lietuvos žurnalistų sąjunga. Vilnius, 2000, 280 p. ISBN 9986-537-57-6.

27. Lietuvos radijo ir televizijos komisija. [interaktyvus], 2016 [žiūrėta 2016 sausio 27 d.] Prieiga per internetą http://www.rtk.lt/lt/radijas_ir_televizija/radijo_programos.

28. Lietuvos radijas ir televizija. [interaktyvus], 2016 [žiūrėta 2016 vasario 24 d.] Prieiga per internetą <http://www.lrt.lt/apie-lrt/LRT/istorija>.

29. Lukosiusas, M. (1998). Is the Transition is Over? *Post-Soviet Media Law and Policy Newsletter*. (Benjamin N. Cardozo School of Law) Issue 48-49 Supplement, September 15 [interaktyvus], 2016 [žiūrėta 2016 sausio 10 d.] Prieiga per internetą http://www.vii.org/monroe/issue48_49/supp1.html.

30. PEČIULIS, Žyginas. *Iki ir po televizijos*. Vilnius: Versus Aureus. 2007, 256 p. ISBN: 9789955699736.

31. PEČIULIS, Žyginas. *Televizija: istorija, teorija, technologija, žurnalistika*. Vilnius: LRT leidybos centras, 1997. 270 p. ISBN 9986-9122-0-2. UDK 654.1(091).

32. SIUNE, Karen. HULTEN, Olof. Does Public Broadcasting Have a Future? D.McQuail, K. Siune (eds), *Media Policy. Convergence, Concentration and Commerce*, London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage, 1998, 257 p. ISBN: 9780761959403.

33. SPARKS, Colin. (with AnaReading) *Communism, Capitalism and the Mass Media*. London: Sage Publications, 1998, 214 p. ISBN 0761950753.

34. SPARKS, Colin. Media theory after the fall of European Communism. Why the old models from East and West won't do any more. In J. Curran, Myung-Jin Part (Eds.) *De-Westernizing Media Studies* (pp. 35–45). London: Routledge, 2000, 297 p. ISBN 0415 193958.

35. SPLICHAL, Slavko. Reproducing Political Capitalism in the Media of East-Central Europe. Izvorni Znanstveni Rad. Medij. istraž. (god.6, br.1) 2000. (5–17). IZVORNI ZNANSTVENI RAD. UDK: 32.019.5:316.77](u) “198/199”. 351.751(4) “198/199”. Primiļeno: 28. lipnja 2000 [interaktyvus], 2000 [žiūrėta 2016 kovo 14 d.] Prieiga per internetą <file:///C:/Users/Jurgita/Downloads/05Splichal.pdf>.

36. SUKOSD, Miklos; JAKUBOWICZ, Karol. *Media, Nationalism and European Identities*, Budapest and New York: Central European University Press, 2011, 428 p. ISBN 9789639776746

37. Terminų žodynas. [interaktyvus], 2000 [žiūrėta 2016 rugsėjo 4 d.] Prieiga per internetą <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/t/teleologija>.

38. USELIENĖ, Elena. Gimę su Atgimimu: 1988–1998 metų naujieji Kauno laikraščiai. *Darbai ir dienos*. 2004, t. 38, 258 p., ISSN 1392-0588.

39. VAIŠNYS, Andrius. *Vieši Seimo ryšiai su visuomene*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014. 288 p. ISBN 978-609-459-297-3.

Mimic and Atavistic Way of Media Policy: the case of Lithuanian Radio and Television

Jurgita Tilenius

Summary

The post-communist media theorist Karol Jakubowicz distinguished five post-communist media policy theoretical directions. In accordance with these theoretical directions the article analyzes problematic changes of Lithuanian Radio and Television (from 1987 to 1996 – when it was adopted in the first Public Information Act and the Lithuanian National Radio and Television Act) after the collapse of the Soviet totalitarian political system. The downfall of Soviet Union brought major changes in all areas of public life. The media was no exception, but the norm, which is confirmed by the media established theory: the changes of the political regime will inevitably change the prevailed media system. Lithuanian Radio and Television was a tool of the soviet government and the organization had to change a lot after the collapse of Soviet Union. The main aim of article is to analyze which one of the post-communist media policy directions the Lithuanian Radio and Television chose to adopt after the collapse of the Soviet-communist system.